

ÚVOD DO PROBLEMATIKY SOCIÁLNÍCH DOVEDNOSTÍ

Jaroslava Podškubková

Katedra pedagogiky PdF UP v Olomouci

Souhrn

Příspěvek se zabývá základními definicemi sociálních dovedností a chování a uvádí některé možné pohledy na identifikaci sociálně kompetentních dětí.

Klíčová slova

Sociální chování, sociální kompetence, identifikace sociálně kompetentních dětí, sociální interakce.

DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS IN CHILDREN

Summary

The article deals with the issue of essential theories of social skills and social behavior and presents some possible views to identification of social competent children.

Keywords

Social behaviour, social competence, identification of social competent children, social interaction.

Úvod

Problematika osvojování sociálních dovedností u dětí není v naší zemi doposud hlouběji prozkoumána. Úkolem učitele by, mimo jiné, mělo být komplexní rozvíjení již naučených sociálních dovedností z rodinného prostředí a v případě absence určitých dovedností pak položení jejich základů k následnému růstu.

Celý proces rozvíjení sociálních dovedností můžeme jednoduše rozdělit na tyto dílčí fáze:

1. Definice sociálních dovedností a jejich použitelnost ve školním prostředí.
2. Identifikace sociální kompetence nebo nekompetence.
3. Navržení adekvátního programu s cílem osvojení sociálních dovedností.

4. Aplikace zvoleného programu.
5. Evaluace navrženého programu.

Podívejme se nyní detailněji na první dvě fáze, které jsou pro pochopení celého pojetí nejdůležitější.

Definice termínu sociální dovednosti

Co to jsou sociální dovednosti a co si pod nimi máme představit? Velká většina lidí obvykle vyjmenuje několik základních sociálních dovedností, jako je dobrá komunikace, empatie, schopnost navazovat kontakty atd. Úroveň osvojení sociálních dovedností má širší dopady na pozdější život. David W. Johnson (1993) uvádí základní a všeobecně pojatou charakteristiku sociální dovednosti:

1. Sociální dovednosti jsou založeny na vzájemné komunikaci, která zahrnuje předávání, přijímání a interpretaci informací.
2. Sociální dovednosti získáváme především skrze sociální učení. Interakce je odvislá od situace, ve které se člověk právě nachází, stejně jako od toho, co člověk předávanou informací sděluje. Velkou roli při tom také hraje osobnost člověka, jeho dosavadní zkušenosti a jeho názor na jedince, kterému je sdělení určeno.
3. Sociální dovednosti zahrnují verbální (sémantický obsah řeči, slova a věty) a nonverbální projevy (postoj, tón hlasu, kontakt očí, gestikulace, faciální exprese atd.).
4. Sociální dovednosti jsou ovlivněny kulturou, ve které je člověk vychováván a sociálním prostředím, ke kterému jedinec patří.
5. Sociální dovednosti se upevňují podle toho, kolik kladných impulsů přichází z okolí. Odezvy jako chvála, povzbuzování nebo zájem mohou aktivovat pozitivní emoce a snadno pomoci zvýšit sebevědomí.
6. Sociální dovednosti jsou vzájemně vázány a propojeny a je potřeba určitý čas na to, abychom dosáhli komplexního zlepšení.
7. V sociálních dovednostech se odráží další faktory, jako je věk, pohlaví a sociální status osoby.

Howard Gardner (1993) hovoří o sociálních dovednostech jako o dovednostech, které člověka činí v jeho konání úspěšným, spokojeným a akceptovatelným pro ostatní. Zároveň upozorňuje na fakt, že sociální dovednosti mohou být snadno zaměnitelné s termínem sociální inteligence (SQ). Podle něj se však jedná o zcela odlišné položky. Například sociálně inteligentní člověk, který dokáže citlivě a správně identifikovat interpersonální vztahy, rozhodně nemusí sám být v těchto vztazích úspěšný. Naopak u člověka, který ovládá sociální dovednosti, je větší pravděpodobnost, že mu tyto dovednosti zaručí sociální přijatelnost. Gardner došel ve své teorii ještě dále a rozdělil sociální inteligenci na intrapersonální (pochopení vlastních pocitů a schopnost

se s nimi vypořádat) a interpersonální (schopnost detekovat vztahy mezi ostatními lidmi). Gardner se ovšem nezabýval eticko-morálními aspekty tzv. sociální přijatelnosti, a proto je tedy důležité zmínit, že sociální přijatelnost může v některých situacích znamenat tendenci ke konformitě a omezování se na daná pravidla společenských norem, bez ohledu na správnost jednání. Pravidla podporovaná většinou vždy nezaručují jejich kladnou morální hodnotu, záleží tedy na jedinci, jak se s touto možnou ambivalencí vypořádá.

Velmi důležitým vkladem v oblasti sociálních dovedností je Bandurova teorie sociálního učení (1977). Bandura explicitně nedefinuje sociální dovednosti, ale zabývá se osvojováním sociálního chování, přičemž jako hlavní činitele staví nápodobu a následné upevňování určitého prvku chování. Ve své teorii oponuje proti názoru geneticky daných vzorců chování: „Opomeneme-li základní reflexy, lidé nejsou vybaveni žádným vrozeným repertoárem chování. Musí se je naučit. Nové vzorce chování se tak získají buď přímou zkušeností nebo pozorováním. Biologické faktory hrají při procesu osvojování pochopitelně také svou roli, protože genetika a hormonální hladina ovlivňuje fyzický rozvoj, což následně zapříčiňuje změny chování.“ (Bandura, 1977)

O. Hargie, C. Saunders, D. Dickson (1981) ve své teorii definovali sociální dovednosti jako schopnosti, které lidé používají, jednají-li s ostatními lidmi. Sociální dovednosti jsou podle nich člověku vrozené, bez ohledu na to, do jaké míry jsou u jedince vyvinuty. Sociální dovednosti považují za množinu cílených a mezi sebou spojených druhů chování, které jsou plně pod kontrolou jedince. Ve svém pojetí pokračovali ještě dál a určili 5 základních znaků sociálních dovedností. Efektivní sociální dovednosti jsou: orientované na cíl, orientované na konkrétní výstupy, jsou výsledkem napodobování, hierarchicky strukturované na obecné a konkrétní a jsou situačně kontrolovatelné.

E. Lakin Philips (Philips, 1978 in Hargie, Sanders, Dickson, 1981) zdůrazňuje v pojetí sociálních dovedností vzájemnou reciprocitu, myšlenkově otevřený přístup k druhému člověku a schopnost rozpoznat sociální situace a zvolit adekvátní komunikační klíč.

Combs a Slaby (Combs, Slaby, 1977 in Hargie, Sanders, Dickson, 1981) definují sociální dovednosti jako schopnosti interagovat s ostatními lidmi v daných sociálních situacích určitým způsobem tak, aby chování bylo společensky akceptovatelné a zároveň aby bylo dosaženo určitých výsledků jak pro samotného zprostředkovatele, tak i pro ostatní účastníky sociální interakce.

Tyto definice nahlíží na sociální dovednosti jako na dovednosti, které každý člověk vlastní, ne každý je však má rozvinuté do stejné míry. Někteří teoretikové na sociální dovednosti pohlíželi z perspektivy chování jedince. Například Rinn a Markle (Rinn, Markle, 1979 in Hargie, Sanders, Dickson, 1981) soustředili pozornost poněkud odlišným směrem, když definovali sociální dovednosti jako repertoár verbálních a non-verbálních dovedností. Podobně jako Spence (Spence, 1978 in Hargie, Sanders, Dickson, 1981), který chápe

sociální dovednosti jako komponenty sociálního chování, které jsou důležité k tomu, aby jedinec dosáhl ze sociální interakce očekávaných výsledků.

Van Hasselt a kolektiv (Van Hasselt, 1979 in Hargie, Sanders, Dickson) při evaluaci definic sociálních dovedností vyvodili tři základní elementy, které považují ve své koncepci za zásadní:

1. Sociální dovednosti se v každé situaci jeví jako jedinečné. Pouze několik málo interpersonálních vzorců bude dešifrováno ve všech situacích a kulturách podobným způsobem.
2. Efektivita interpersonální komunikace závisí na kvalitě získávání verbálních a non-verbálních komponentů skrze reakce druhých, které následně ustanovují sociální repertoár jednotlivce. Je tedy značně diskutabilní, které sociální dovednosti jsou naučitelné a které nejsou. Nicméně neschopnost osvojovat sociální dovednosti může mít v extrémních případech podobu sociální negramotnosti.
3. Účelnost interpersonální komunikace by také měla zahrnovat schopnost takového chování, aby nedocházelo (k verbálnímu či fyzickému) poškození ostatních lidí.

Tyto tři elementy vystihují hlavní aspekty sociálních dovedností, kdy sociálně vybavený člověk má schopnost se chovat jistým způsobem tak, aby to odpovídalo dané situaci. Sociální dovednosti také začleňují osobnostní složku jedince, tzn. ačkoliv se jedinci budou chovat v jisté situaci podobně, v každém způsobu chování budou zastoupené jedinečné aspekty individuality. To samé platí o sociální percepci, kdy percepce každého člověka má svou neopakovatelnou hodnotu, protože nikdo není schopen vnímat svět zcela identicky. (Johnson, 1993)

Mluvíme-li o sociálních dovednostech, můžeme narazit na pojem prosociálního chování. Prosociální chování se jednoznačně vztahuje k oblasti sociálních dovedností, můžeme dokonce říci, že tuto oblast zahrnuje pod svůj široký záběr. Mussen a Eisengerg (1977) se domnívají, že se prosociální chování vztahuje k činům, které jsou pozitivním způsobem zaměřeny na druhého člověka nebo skupinu lidí bez toho, aniž by iniciátor činu vědomě či přímo usiloval o osobní odměnu. Takové činy zahrnují např. sebeobětování, riziko podstoupené pro druhého nebo altruistické chování. Takové jednání následně pomáhá eliminovat různé nedorozumění a podporuje u obou stran pocit spokojenosti a rovnováhy.

Identifikace sociálně kompetentních dětí

Z perspektivy učitele je identifikace sociálně kompetentních a naopak sociálně nekompetentních dětí jen jednou z počátečních fází celého procesu. Vyžaduje velice citlivý přístup, protože má-li se pravdivě a objektivně posoudit sociální kompetence jednotlivých žáků, je potřeba zvážit mnoho hledisek, jako

je například rodinné, sociální, ekonomické a emocionální prostředí, ze kterého dítě pochází; jeho aktuální i dlouhodobý psychický stav; možnosti a hranice jeho individuálního rozvoje či jeho samotná osobnost.

K nejpoužívanějším metodám patří pozorování, rozhovor a sociometrie. Mezi velice progresivní a relativně nové metody zjišťování sociálních dovedností patří SSRS (Social Skills Rating System), vytvořený roku 1986, jehož autory jsou Frank M. Gresham a Stephen N. Elliot. Jedná se o standardizovanou sérii dotazníků, z níž je možné získat informace o sociálním chování dětí a adolescentů. Dotazníky jsou vytvořeny ve třech možných variantách:

1. Učitel hodnotí sociální chování žáka.
2. Žák hodnotí vlastní sociální chování.
3. Rodič posuzuje sociální chování svého dítěte.

Informace se z jednotlivých dotazníků dají vyhodnotit samostatně nebo se mohou použít pro komparativní účely. Ve Spojených státech amerických se jedná o nejpoužívanější metodu zjišťování sociální kompetence dětí a adolescentů.

Sociální dovednosti zahrnují tři základní roviny: kognitivní, behaviorální a společenské, kde se interakce uskutečňuje. Podle Greshama a Elliota (1984) jsou sociální dovednosti takové dovednosti, které v dané situaci mohou odhadnout sociální výstupy. Pod pojmem sociální výstup rozumíme např. popularitu, pozitivní sociální přijetí, kladné ohodnocení ze strany druhých lidí nebo dobrý status ve skupině. Je velmi důležité zdůraznit, že všechny děti jsou schopny získat sociální dovednosti, ne všechny však ví, jak a kterou dovednost v určitém situačním kontextu adekvátně použít. Sociální dovednosti, jako **schopnost komunikovat s lidmi, adekvátně reagovat na nové situace, porozumění vlastním pocitům a sebeovládání, pochopení emocí a reakcí ostatních lidí, adaptace na nové prostředí a objektivní sebepojetí**, se považují za hlavní ukazatele a měřítka člověka s vyvinutým sociálním statutem.

Status uvnitř skupiny podstatně ovlivňuje to, jak se na sebe děti nahlíží. Odmítnuté děti vykazují vyšší míru osamělosti a mají větší tendenci vinit ostatní za to, že sami nejsou ve vztazích úspěšní (Graig, 1999 in Mash, Wolfe, 2002). Nedostatek již zmíněných sociálních dovedností může vést k pozdějším problémům, jako je delikvence, záškoláctví, špatný prospěch, asociální chování, alkoholismus a v dospělosti větší náchylnost k psychózám. Zjistilo se také (Christopher et al, 1993), že kvalitní sociální interakce je pro dítě významná do budoucna z mnoha hledisek:

- (a) **utvoření systému, který podporuje emocionální a sociální potřeby** – díky vztahům jsme schopni existovat jako plnohodnotné společenské

bytosti; sociální dovednosti napomáhají rychlejšímu mentálnímu přechodu z dětství do dospělosti;

(b) **rozvíjení morálního systému a sociálních hodnot** – skrze vztahy získáváme pohledy a názory ostatních jedinců a tím si vytváříme vlastní systém hodnot a morální pojetí okolního světa;

(c) **vytvoření a rozvíjení sebepojetí** – naše vlastní identita je primárně postavená na vztazích s ostatními lidmi;

(d) **rozvíjení inter-personální kompetence a osvojování znaků chování dospělého jedince** – jako děti neuvědoměle přijímáme a napodobujeme starší jedince kolem sebe, získáváme kontrolu nad svým společenským chováním;

(e) **rozvíjení samostatnosti, která vede k postupnému osamostatňování od rodiny** – získání sociálních dovedností podporuje sebedůvěru a zmenšuje potřebu být na někom sociálně závislý;

(f) **fyzické uvolnění, relaxace, zábava** – získaná sebedůvěra má pozitivní účinky na lidský organismus;

(g) **zlepšení statusu uvnitř sociální skupiny dětí stejného věku** – ovládání sociálních dovedností velmi kladně působí na sociální status jedince, zlepšuje vzájemné porozumění a poskytuje možnosti pro další sociální rozvoj;

(i) **experimentování z hlediska sexuální aktivity** – patrné převážně až u adolescentů a dospělých lidí, neznamená to promiskuitní chování, ale pozitivní přístup k vlastní sexualitě;

(j) **přátelství a výběr přátel** – schopnost vlastní osobité selekce přátel podle daných hodnot a parametrů.

Závěr

Všeobecně se snažíme o zvýšení úrovně vzdělanosti a snažíme se dětem poskytovat nové podněty a rozvíjet tak jejich osobnosti. Tyto záměry se však ve skutečnosti neseťkávají s tím, co opravdu po dětech vyžadujeme, co očekáváme jako výstupy našeho působení a za co je v konečné fázi známkuje a hodnotíme. Úkolem pedagoga je poskytovat každému dítěti co možná nejkomplexnější vzdělání a výchovu podle individuálních potřeb tak, aby dítě mohlo ve svém pozdějším životě z těchto kvalit čerpat. Vzdělání a výchova jsou velké hodnoty, se kterými bude dítě nakládat a zúročovat nejen k potřebě svojí, ale také k potřebě celé společnosti. Sociální dovednosti jsou velice citlivým indikátorem kvality vzdělání a výchovy, protože jsou u člověka snadno identifikovatelné již po krátké době sociální interakce. Není pochyb o tom, že úspěšné zvládnutí a následné užívání sociálních dovedností vedou nejen k osobnímu prospěchu člověka, ale zároveň umožňují položit základy dalšímu rozvíjení vzájemného porozumění mezi lidmi.

Literatura:

1. Bandura, A. *Social Learning Theory*. 1. vyd. London : Prentice-Hall, 1977. ISBN 0-13-816751-6.
2. Roger, E., Whittington, D. *A Guide to Social Skill Training*. 2. vyd. London : Croom Helm, 1986. ISBN 0-7099-0929-2.
3. Gardner, H. *Multiple Intelligence – The Theory in Practice*. 1. vyd. New York : Basicbooks, 1993. ISBN 0-465-01822-X.
4. Hargie, O., Saunders, C., Dickson, D. *Social Skills in Interpersonal Communication*. 1. vyd. Beckenham : Croom Helm, 1981. ISBN 0-70099-0280-8.
5. Johnson, D. *Reaching out*. 6. vyd. Needham Heights : Adivision of Simon and Schuster Inc, 1993. ISBN 0-205-14770-4.
6. Braun, D. *Finding Friends and Persuading People: Teaching the Skills of Social Interaction*. 2. vyd. New York : ACLD Newsbriefs, 1987.
7. Eggen, P., Kauchak, D. *Educational Psychology*. 3. vyd. New Jersey : Prentice-Hall, 1997 ISBN 0-13-374604-6.
8. Goleman, D. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Praha : Columbus, 1997. ISBN 80-859-2848-5.
9. Mash, E., Wolfe, D. *Abnormal Child Psychology*. 2. vyd. Belmont : Wadsworth, 2002. ISBN 0-534-55413-X
10. Mussen, P., Eisengerg, N. *Roots of Sharing, Caring and Helping*. 1. vyd. San Francisco : W. H. Freeman and Company, 1977. ISBN 0-7167-0045-X

Mgr. Jaroslava Podškubková
Katedra pedagogiky UP Olomouc
Žižkovo nám.5
77140 Olomouc
e-mail – jarkapod@hotmail.com